

НЕВЗОРОВ Роман – кандидат педагогічних наук, начальник кафедри тактики авіації, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, вул. Сумська, 77/79, м. Харків, 61000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1496-2465>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.22>

Бібліографічний опис статті: Невзоров, Р. (2021) Наземне навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації в сучасному динамічному відкритому освітньому просторі: до постановки проблеми. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 12 (44), 140–145, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.22>

НАЗЕМНЕ НАВЧАННЯ БОЙОВИХ ПОЛЬОТІВ МАЙБУТНІХ ЛЬОТЧИКІВ ТАКТИЧНОЇ АВІАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ДИНАМІЧНОМУ ВІДКРИТОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті здійснено аналіз поняття «сучасний динамічний відкритий освітній простір» у контексті ключових для нинішнього освітнього середовища тенденцій глобалізації та інтеграції. У результаті вивчення змістовних складників цього поняття запропоноване його авторське тлумачення. Вказано, що його визначальними ознаками у XXI столітті виступають масовізація, інформатизація та гуманізація освіти, а провідним педагогічним інструментом є сучасні інформаційні технології навчання. Стрімке поширення останніх викликало до життя низку новітніх педагогічних підходів і теорій. За таких умов будь-яка нова (або оновлена) педагогічна система об'єктивно потрапляє під вплив сучасного динамічного відкритого освітнього простору та закономірно потребує встановлення наукового статусу. Така ситуація склалася і навколо системи наземного навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації. Тривалий час її незаслужено омину увагою теоретики військової педагогічної науки. Її традиційно розглядали лише як частину психолого-педагогічного вчення про методику льотного навчання. Проте, як доводить дослідження, роль і значення цієї системи значно ширше і вагомніше. По-перше, вона виконує пропедитичну функцію в структурі фахової підготовки військових льотчиків у закладі вищої військової освіти. По-друге, наземне навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації давно потребує серйозного оновлення педагогічного змісту та інструментарію. Автором запропоновані складники її нової теорії, визначено їх зміст і розуміння в системі наукового апарату сучасної військово-педагогічної науки. Зроблений логічний і доцільний висновок про потребу виділення системи наземного навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації в окремий розділ (область) військової педагогіки. Автор переконаний у необхідності саме такого інституціонального статусу цього педагогічного явища.

Ключові слова: освіта, освітній простір, наземне навчання, майбутній льотчик тактичної авіації.

NEVZOROV Roman – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Aviation Tactics, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, 77/79, Sumska str., Kharkiv, 61000, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1496-2465>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.22>

To cite this article: Nevzorov, R. (2021) Nazemne navchannia boiovykh polotiv maibutnix lotchykiv taktychnoi aviatsii v suchasnomu dynamichnomu vidkrytomu osvitnomu prostori: do postanovky problemy [Surface Studies to battle flights of future pilots of tactical aviation in modern dynamic educational open-space: to raising of problem]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 12 (44), 140–145, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.22>

SURFACE STUDIES TO BATTLE FLIGHTS OF FUTURE PILOTS OF TACTICAL AVIATION IN MODERN DYNAMIC EDUCATIONAL OPEN-SPACE: TO RAISING OF PROBLEM

Summary. In the article the analysis of concept “the modern dynamic is open educational space” is carried out in the context of key for a today’s educational environment tendencies of globalization and integration. As a result of study of rich in content constituents of this concept

it offers him authorial interpretation. It is indicated that him by qualificatory signs in XXI century come forward, informatization and humanizing of education, and a leading pedagogical instrument are modern information technologies of studies. Swift distribution of the last caused the row of the newest pedagogical approaches and theories to life. On such conditions any new (or renewed) pedagogical system objectively surrenders oneself over to influence modern dynamic educational open-space and appropriately needs establishment of scientific status. Such situation folded and round the surface departmental teaching to battle flights of future pilots of tactical aviation. Long time she the undeserved was pressed down by attention of theorists of military pedagogical science. She was traditionally examined only as part of psychological pedagogical studies about methodology of flying studies. However, as research, role and value of this system, leads to considerably wider and more ponderable. Firstly, she performs the propaedeutic duty in the structure of professional preparation of soldiery pilots in establishment of higher military education. Secondly, surface studies a long ago need the serious updating of pedagogical maintenance and tool battle flights of future pilots of tactical aviation. The constituents of her offer an author new theory, their maintenance and understanding are certain in the system of scientific vehicle of modern military pedagogical science. A logical and expedient conclusion is done about the necessity of selection of the surface departmental teaching to battle flights of future pilots of tactical aviation in the separate division (area) of military pedagogics. An author is sure of necessity of just the same institutional status of this pedagogical phenomenon.

Key words: education, educational space, surface studies, future pilot of tactical aviation.

Вступ. Динамічні темпи процесів глобалізації та інтеграції в освіті об'єктивно потребують фундаментального наукового осмислення як сучасної сутності освітнього середовища і освіти загалом, так і нових їх складників і підсистем зокрема. Потребує нової теоретичної бази та встановлення інституціонального статусу в новій системі і педагогічна підсистема наземного навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації.

Остання тривалий час незаслужено ігнорувалась у педагогічній науці, хоча і відіграє суттєву роль у складі фахової підготовки військових льотчиків у закладі вищої військової освіти.

Оскільки сучасний динамічний відкритий освітній простір диктує системний підхід до будь-якого педагогічного явища і процесу, вважаємо, що назріла закономірна необхідність виокремлення наземного навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації в окремий предмет педагогічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику сучасного освітнього простору і його окремих аспектів у філософському, педагогічному, дидактичному сенсах розглядали Б. Бим-Бад, А. Бойко, Б. Гершунський, Е. Гусінський, В. Добреньков, О. Марченко та низка інших. Однак у науковому комплексі «сучасний динамічний відкритий освітній простір» цей феномен практично не розглядався.

Більшість наукових праць, присвячених проблемі професійної підготовки військових льотчиків, розглядають її стосовно психолого-педагогічної готовності та професійної компетентності через різні аспекти (С. Асріян, О. Ворона, Ю. Воронцов, Д. Гандер, Є. Дерев'янку, Н. Завалова, В. Кодола, В. Козлов, О. Керницький, П. Корчемний, В. Кузнєцов, Н. Ладогубець, В. Лапа, Б. Ломов, О. Макаревич, Р. Макаров, В. Марішук, О. Марченко, В. Мильніков, К. Платонов, В. Пономаренко, Т. Плачинда, Є. Суркова, В. Ягупов та ін.). Проте наземне навчання бойових польотів автори розглядають побіжно в контексті опису методики льотного навчання або взагалі ігнорують.

Суто педагогічні праці, представлені В. Бондаренком, О. Деминським, Т. Джамгаровим, Є. Клімовим, В. Марішук, Є. Мілеряном, В. Небиліциним, Б. Тепловим, В. Трошиним, В. Юсовим та іншими, лише частково, несистемно висвітлюють окремі її аспекти.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз і тлумачення поняття «сучасний динамічний відкритий освітній простір» у педагогічному контексті як обов'язкової умови розуміння підсистеми наземного навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації в ньому, актуалізація й обґрунтування останнього як нового окремого розділу (області) військово-педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний динамічний глобалізований світ змусив міжнародне наукове співтовариство по-новому поглянути та інтерпретувати всі сфери суспільного життя. Змін у підходах, парадигмах і концептуальному баченні зазнала і сфера освіти. На міжнародному

рівні постав і набув широкого поширення термін «освітній простір». Останній, акумулюючи всі процеси, феномени і особливості сучасних фундаментальних тенденцій інтеграції і глобалізації в освітньому середовищі, загалом тлумачиться як цілісна й динамічна система, складне багаторівневе і багатофункціональне утворення, що в рамках єдиних базових стандартів забезпечує взаємозалежність та взаємодію своїх складників, а також як складна ієрархічна структура, піраміда просторів різних рівнів – глобального, континентального, окремої країни та регіону, локального (окремого закладу освіти), сімейного, особистісного (Gershunskij, 1997). У світовому педагогічному дискурсі розглядаються різні типи освітнього простору: інформаційно-освітній (пов'язаний із глобальним поширенням сучасних інформаційних технологій та їх застосуванням в освіті), професійно-освітній (діалектика зв'язку освіти і професійного самовираження особистості), культурно-освітній (бачення культури як концептуального фону моделі освіти), особистісно-розвиваючий тощо. Наслідком є виникнення новітніх освітніх парадигм і підходів (напр., група гуманістичних теорій (мотиваційного дизайну Дж. Келлера, емоційного інтелекту Д. Гоулмана, теорія самодетермінації Е. Десі та Р. Райна та ін.), теорії дизайну освіти (приміром, ADDIE модель освітнього дизайну Дж. Келлера), колективізм, демократичне навчання, сумісне навчання, курикулярна дидактика та ряд ін.

При цьому педагогічні результати застосування сучасних засобів електронної комунікації та стрімке поширення нових освітніх ідей (концептів) дають об'єктивні підстави стверджувати, що сучасний освітній простір за своєю інституціональною природою є відкритим. У сучасній науці дедалі частіше використовується поняття «платформа відкритої освіти», що передбачає масовізацію освітнього процесу з використанням передових «розумних» (smart) технологій. Головною метою такої освітньої платформи є створення середовища, що здатне забезпечити максимально високий рівень конкурентоздатної освіти шляхом формування соціально і професійно значимих компетенцій, на які створює запит сучасне інформаційне суспільство (Dobrynina, 2008).

Відкритість і динамізм в освітньому просторі стали в XXI ст. його ключовими характеристиками та головними трендами. Глобальна цифровізація сучасного суспільства проникла в усі без винятку його сфери, торкнувшись як соціальних, так і особистісних аспектів життя людини; суспільство стає дедалі більш інформаційним (відповідно до широко відомого закону Мура, обсяг інформації кожні десять років подвоюється). Експерти впевнено говорять про неминучість реформи цифровізації освіти в близькій перспективі, яка об'єктивно потребує технічної і технологічної модернізації, що відповідає новим вимогам, змісту і тенденціям: оснащеності навчальних закладів сучасною комп'ютерною технікою з відповідними периферією і програмним забезпеченням, масове покриття ширококутовим швидкісним Інтернетом, а також активне впровадження мобільного Інтернету стандартів 4G і 5G, широкий доступ до різноманітних освітніх ресурсів і баз даних, електронних наукових бібліотек і т.п.; використання сучасних цифрових засобів комунікації (різних месенджерів, Skype і т.п.) як технологічної складової частини дидактичного інструментарію, а також масове впровадження електронних підручників, посібників тощо (Porova, 2018). Провідні іноземні університети світу вже близько десятиліття активно впроваджують і розвивають інформаційні технології навчання на всіх стадіях освітнього процесу, на практиці доводячи їх ефективність і перспективність. Так, наприклад, всесвітньо відома освітня електронна платформа MOOC (масовий відкритий онлайн-курс, англ. – MOOC, Massive open online course), що являє собою форму дистанційного навчання у вигляді навчального курсу з масовою інтерактивною участю і застосуванням технологій електронної освіти з відкритим доступом через Інтернет, тільки в рамках проєкту Coursera (проєкт кафедри інформатики Стенфордського університету) охоплює нині близько 25 млн користувачів по всьому світу і надає понад 2 тис. курсів за 160 спеціалізаціями від 150 університетів.

Шляхом інтеграції фундаментальної науки, освітнього процесу та виробничої сфери створюються нові якісні знання, завдяки чому процес навчання також стає якісно новим – інноваційним. Остання характеристика передбачає реальну можливість здобувати нові, в тому числі професійні, знання за умови володіння базовими компетенціями. Інноваційне навчання спрямоване на надання доступної якісної освіти, що відповідає вимогам «економіки знань».

Отже, сучасний освітній простір розглядається не лише як соціальний феномен, а й як функціонально-просторовий конструкт, в якому відбуваються професійне становлення і самореалізація особистості.

Таким чином, сучасний динамічний відкритий освітній простір варто розглядати як складну багаторівневу систему світового освітнього середовища, в межах якої відбувається генерація й апробація новітніх педагогічних ідей і підходів, становлення нових моделей навчання, визначення ключових сучасних професійно-освітніх компетенцій та для якої характерні максимальна відкритість дидактичного змісту, форм й інструментаріїв, а також їх обмін у глобальному масштабі.

Нові сучасні педагогічні конструкти, підсистеми та проблеми закономірно «втягнуті» в цей простір, стають його об'єктами та набувають інституціонального статусу.

Система фахової підготовки льотного складу військової, в тому числі тактичної, авіації у вітчизняних військових ЗВО є складним організаційним утворенням, що складається з різних етапів підготовки, об'єднаних єдністю спільної мети функціонування. Наземне навчання виконує в її структурі пропедевтичну роль: «занурює» курсанта-льотчика у військовий фах, сприяє формуванню первинних професійних умінь і навичок, розкриває професіограму майбутньої спеціальності.

Наземне навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації як складник їхньої фахової підготовки ще практично не досліджувалось вітчизняною педагогічною наукою. У зв'язку з дефіцитом відповідних наукових досліджень, а також через правову невнормованість поняття «наземне навчання» стосовно фахової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації виникає необхідність його аналізу, уточнення й авторського формулювання.

Категорія «навчання» є однією з центральних, вихідних у дидактиці та однією з найбільш досліджуваних у педагогічній теорії, передусім у загальній педагогіці. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко вона визначена як цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, що має двосторонній характер (учіння як діяльність учня і викладання як діяльність педагога) (Goncharenko, 1997).

Словник української мови (1970–1980 рр.) етимологічно виводить термін «навчання» від давніх дієслів «навчати», «научати» в розумінні «передавати кому-небудь знання, уміння, досвід <...> виховувати, прищеплювати, виробляти які-небудь якості, навички і т. ін. <...> давати поради, вказівки; наставляти» (Dictionary of Ukrainian, 1974).

При всій багатоманітності формулювань, які з міркувань недоцільності не наведені в нашому дослідженні, оскільки, по суті, дублюють одне одного, етимологічно і змістовно поняття «навчання» пов'язано: 1) з процесом передачі знань, життєво і професійно значимих умінь і навичок, соціального та професійного досвіду; 2) цей процес має цілеспрямований і організований характер (у випадку вищої освіти – формальний і академічний); 3) процес передачі є завжди двосторонній – сторона, яка навчає, і сторона, яка навчається.

Між фаховою підготовкою та навчанням простежується діалектичний взаємозв'язок. Навчання виступає конкретним інструментарієм процесу формування професійно значимих знань, умінь і навичок майбутнього фахівця в процесі фахової підготовки, організовуючи, спрямовуючи і наповнюючи цей процес. Водночас результати цієї підготовки корелюють зміст і форми навчання, підпорядковуючи їх заданій педагогічній меті. У разі вищої школи навчання набуває професійного характеру, а домінуючий нині компетентнісний підхід дає змогу поєднати прищеплення загальних компетенцій із фахово необхідними і значимими (розвиток особистісних і професійних якостей студентів і курсантів).

Наземне навчання майбутніх льотчиків тактичної авіації пов'язане з їх первинною підготовкою, адже вступ до льотної роботи починається з вивчення загальної та спеціальної теорії, навчання на авіаційних тренажерах різного типу, тренажу в кабіні літака на землі, фізичного і психофізичного тренування. Тому закономірно, що воно є специфічною авіаційною пропедевтикою, покликаною підготувати курсантів теоретично, технічно, психологічно, фізіологічно і фізично до власне льотної діяльності у повітрі. Ця задача є вкрай важливою і відповідальною та може бути досягнута лише шляхом грамотної акумуляції наукових ресурсів педагогічної, психологічної та інших суміжних наук на основі системного підходу. Фундаменталізація теоретичної підготовки військових льотчиків можлива не за рахунок збагачення методики льотного навчання, а шляхом розробки і впровадження в освітній процес адекватної сучасним потребам педагогічної системи забезпечення якості підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації до виконання бойових завдань на основі експериментально підтвердженої моделі наземного навчання бойовим польотам. Такий шлях вимагає створення окремого відповідного

науково-теоретичного підґрунтя в рамках вузької області військової педагогіки. Доцільність такої пропозиції обґрунтовується ще й тим, що вказана педагогічна конструкція не вкладається в межі наземної підготовки до польотів.

Остання традиційно розглядається в науково-авіаційному середовищі та в керівних документах Міністерства оборони України як окремий етап льотної підготовки після теоретичної і до власне польотів, що спрямований передусім на відповідну операційно-технічну діяльність і практичне засвоєння теоретичної підготовки. На відміну від неї, наземне навчання майбутніх льотчиків має яскраво виражену особистісну орієнтацію й акцент на формуванні в них ключових психологічних і професійних якостей.

Ми вважаємо, що наземне навчання майбутніх військових льотчиків давно і закономірно потребує окремої теорії, дисциплінарним ядром якої має стати військова педагогіка. Нині наявні передумови для виокремлення її в окремий розділ (область) військово-педагогічної галузі. При цьому вже зараз можна частково сформулювати науковий апарат цієї теорії.

Об'єктом є навички визначення та застосування сукупності принципів, способів організації, побудови й здійснення теоретичної та практичної діяльності щодо підготовки і ведення протиборства бойових авіаційних комплексів з урахуванням оновлення технологій бойового застосування авіації.

Предмет становить процес формування на землі особистості майбутнього льотчика тактичної авіації, здатного до ефективної бойової діяльності в повітрі (успішного виконання поставлених бойових завдань).

Змістом цієї педагогічної конструкції є дидактичний процес, у процесі якого формуються бойові інтелектуальні тактичні якості, що визначають успішність виконання бойових польотів, стійкість організму до стресових чинників бойового польоту, високий рівень працездатності в бойових умовах.

Педагогічною метою є пропедевтична підготовка курсантів до виконання бойових завдань в умовах польоту, «введення» у військово-льотну професію.

Ключовим завданням наземного навчання майбутніх льотчиків тактичної авіації є формування особистості майбутнього льотчика тактичної авіації, що формується та розвивається на землі відповідно до вимог і умов бойових польотів.

Водночас потребують уточнення й експериментального підтвердження методологічний інструментарій, принципи та форми організації, критерії і методи оцінки.

Отже, наземне навчання бойових польотів слід розглядати як повноцінну складову частину фахової підготовки майбутніх військових льотчиків тактичної авіації, що здійснюється на землі засобами спеціальної теоретичної, фізичної, психологічної, психофізіологічної, тренажерної, тактичної та технічної підготовки на основі раніше набутих спеціальних військово-теоретичних знань, а також вмінь і навичок. У цьому контексті ми принципово не можемо погодитися з Д. Гандером, який наземне навчання польотів бачить як складник методики льотного навчання, а головними елементами останньої вважає зміст льотного навчання, діяльність тих, хто навчає (льотчиків-інструкторів та викладачів) і діяльність тих, хто навчається (курсантів). У рамках психопедагогіки він визначає її предмет як «психологічне обґрунтування методів навчання в польоті та при проведенні наземної підготовки, методів розвитку особистості льотчиків, психологічне вивчення льотної успішності та помилкових дій в процесі льотного навчання» (Gander, 2007). Такий погляд простежується також у дослідженнях В. Задорожного, який вбачає в методиці льотного навчання наукову теорію навчання і виховання льотного складу, а наземне навчання польотів зараховує до другої частини методики льотного навчання – конкретних методик навчання пілотів на певному типі літаків (*Methodology of the flying educating*, 2011). Такий підхід, на нашу думку, дещо однобічно зводить розуміння наземного навчання до конкретних психолого-педагогічних методик і вправ тактико-теоретичного навчання.

Стосовно підготовки до бойових польотів наземне навчання інтерпретується в наземне навчання бойових польотів або наземну бойову підготовку, оскільки в його процесі відбувається опанування комплексу професійно необхідних теоретичних, технічних, фізичних і психофізіологічних знань, умінь і навичок та визначається їх результат як готовність до виконання бойових завдань у повітрі.

Таким чином, ми пропонуємо тлумачити наземне навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації як розділ військово-педагогічної науки, що досліджує закономірності

формування на землі особистості, бойова діяльність якої здійснюється в повітрі й обґрунтовує зміст, форми і методи системи її наземного виховання, навчання та освіти.

Висновки. Таким чином, розглянувши феномен сучасного динамічного відкритого освітнього простору та проаналізувавши його базові характеристики, вважаємо доцільним тлумачити його як складну багаторівневу метасистему світового освітнього середовища, в межах якої відбувається генерація й апробація новітніх педагогічних ідей і підходів, становлення нових моделей навчання, визначення ключових сучасних професійно-освітніх компетенцій та для якої характерні максимальна відкритість дидактичного змісту, форм й інструментаріїв, а також їх обмін у глобальному масштабі.

Місце наземного навчання бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації в ньому визначається його пропедевтичною роллю у фаховій підготовці військових льотчиків в ЗВВО та інституалізується в окремий розділ (область) військового розділу педагогічної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гандер Д.В. Профессиональная психопедагогика. Москва, 2007. 336 с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: в поисках практико-ориентированных образовательных концепций. Москва : ИнтерДиалект+, 1997. 287 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. С. 223–224.
4. Добрынина Т.Н. Интерактивное обучение в системе высшего образования : монография. Новосибирск, 2008. 183 с.
5. Методика летного обучения : методические указания / сост. В.Д. Задорожный. УВАУ ГА (И). 2011. 79 с.
6. Попова О.И. Трансформация высшего образования в условиях цифровой экономики. *Вопросы управления*. 2018. Вып. 54. С. 158–160.
7. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І.К. Білодіда. 1970–1980. Т. 5. 1974. С. 43.

REFERENCES

1. Gander, D. (2007). *Professionalnaya psihopedagogika* [Professional Psychopedagogy]. Moscow. 336 p. [in Russian].
2. Gershunskij, B. (1997). *Filosofija obrazovanija dlja XXI veka: v poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatelnyh koncepcij* [Philosophy of education for a XXI century: in search of the practical oriented educational conceptions]. M. : InterDialekt+. 287 p. [in Russian].
3. Goncharenko, S. (1997). *Ukrainskij pedagogicheskij slovar'* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kiev. P. 223–224. [in Ukrainian]
4. Dobrynina, T. (2008). *Interaktivnoe obuchenie v sisteme vysshego obrazovanija* [Dobrynina T. The interactive educating is in the system of higher education]. Novosibirsk, 2008. 183 p. [in Russian].
5. *Metodika letnogo obuchenija: metodicheskie ukazanja*, (2011). [Methodology of the flying educating : methodical pointing]. UVAU GA (I). 79 p. [in Russian].
6. Popova, O. (2018). *Transformacija vysshego obrazovanija v uslovijah cifrovoj jekonomiki* [Transformation of higher education in the conditions of digital economy]. *Voprosy upravlenija*. M. : P. 158–160. [in Russian].
7. *Slovyk ukrainskoi movy* (1974). [Dictionary of Ukrainian]. Institut jazykoznanija AN USSR. p. 43. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 24.05.2021